

ФОРМУВАННЯ ПІЗНАВАЛЬНОЇ АКТИВНОСТІ У СЛАБОЗОРИХ

ДОШКІЛЬНИКІВ

Костенко Т.М.

У статті представлено експеримент з вивчення формування змістовно-операційного, емоційно-мотиваційного, діяльнісно-процесуального компонентів пізнавальної активності слабозорих дошкільників. Описані основні напрями роботи психолога по формуванню пізнавальної активності дітей даної категорії.

Ключові слова: пізнавальна активність, слабозорі дошкільники; змістовно-операційний, емоційно-мотиваційний, діяльнісно-процесуальний компоненти.

Формирование познавательной активности в слабовидящих дошкольников

В статье представлен эксперимент по изучению формирования содержательно-операционного, эмоционально-мотивационного, деятельностно-процессуального компонентов познавательной активности слабовидящих дошкольников. Описаны основные направления работы психолога по формированию познавательной активности детей данной категории.

Ключевые слова: познавательная активность, слабовидящие дошкольники; содержательно-операционный, эмоционально-мотивационный, деятельностно-процесуальный компоненты.

Formation of cognitive activity in the visually impaired preschoolers

The paper describes an experiment to study the formation of meaningful and operational, emotional and motivational, action-procedural components of cognitive activity of visually impaired preschoolers. The basic directions of work of the psychologist on the formation of cognitive activity of children in this category.

Key words: cognitive activity, visually impaired preschoolers, content-operational, emotional, motivational, action-procedural components.

На сучасному етапі розвитку спеціальної освіти відбувається оновлення змісту навчання відповідно до вимог Державного стандарту спеціальної початкової освіти, в якому зосереджується увага на особистісному і соціально-психологічному розвитку дітей з особливими потребами. У зв'язку з цим особливого значення набуває проблема розвитку, навчання і виховання слабозорих дошкільників.

Дослідження вітчизняних та зарубіжних вчених (В.М.Акімушкін, В.І.Беліцька, В.А.Белмер, Л.С.Вавіна, А.П.Велицький, Т.П.Головіна, В.П.Єрмаков, М.І.Немцова, А.А.Крогіус, І.С.Моргуліс, А.Г.Литвак, Б.В.Сермеєв, С.А.Покутнева, Л.І.Солнцева, і ін.) підкреслюють важливу

роль зору в життєдіяльності дитини [2]. Через зір дитина отримує 90% усієї інформації та впізнає основні ознаки, що характеризують предметний світ: колір, форма, розмір, об'єм; встановлюються просторові відношення між предметами, оцінюються відстань, напрямок, сприймається перспектива. Зір відіграє значну роль у формуванні предметного значення слів і граматичних категорій, які вживаються дітьми в мовленні та в розвитку в них образного мислення. Зорові порушення у дітей викликають значні труднощі в пізнанні навколишньої дійсності, звужують суспільні контакти, обмежують їх орієнтування, можливість займатися багатьма видами діяльності.

Встановлено (О.М.Українська, 1982; А.Суславичюс, 1978), що проблема пізнання навколишнього світу особливо гостро постає саме перед дітьми із сенсорними дефектами, зокрема, перед слабозорими, у зв'язку з наявними у них труднощами пізнання як зовнішнього світу, так і морально-психологічних якостей людей та власної особистості. Зорова депривація дитини обмежує її участь в активній діяльності. Учені (Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв та ін.) вважають, що найсприятливішою основою для розвитку компенсаторних пристосувань у дітей з різними дефектами є виконання будь-якої діяльності [3]. Не змінюючи своєї суті, зберігаючи основні форми (гра, навчання, праця), діяльність як прояв внутрішньої і зовнішньої (психічної і фізичної) активності дитини при вадах зору набуває додаткової компенсаторної функції. Раннє включення дітей з вадами зору в пізнавальну діяльність сприяє корекції і компенсації у них порушених функцій.

Таким чином, проблема пізнавальної активності слабозорих дошкільників набуває особливої актуальності і стає провідним напрямком багатоаспектних наукових досліджень. В роботах А.Н. Голубева, Н.С. Денисенков., А.В. Запорожець., С.Л. Князева наголошується на тому, що пізнавальна активність починає формуватися саме в старшому дошкільному віці. Важливість дошкільного дитинства як сенситивного періоду у формуванні пізнавальної активності особистості обґрунтовується у працях вітчизняних психологів (Л. І. Божович, Л. А. Венгера, Л. С. Виготського, П.

Я. Гальперіна, О. В. Запорожця, Д. Б. Ельконіна) [5]. З позицій міждисциплінарних досліджень виявляються сутнісні анатоמו-фізіологічні, пізнавальні та емоційно-вольові характеристики дітей дошкільного віку, психологічні особливості їх пізнавальної активності (А. М. Леушин, М. І. Лісіна, А. А. Люблійская, Л. Ф. Обухова, М. М. Поддьяков, А. П. Усова) [1].

Від рівня пізнавальної активності залежить успішність подальшого навчання слабозорих дітей в школі (Н.А. Богоявленська, Т.П. Свиридюк, Л.І. Солнцева) [4]. Формування і розвиток процесу пізнання у слабозорої дитини дошкільного віку залежить від характеру психолого-педагогічного впливу, значна роль у якому належить змісту й організації навчання, спрямованого на посилення самостійності, активного засвоєння прийомів і способів пізнання.

Таким чином, спираючись на аналіз загальної та спеціальної літератури, а також на результати проведеного експерименту, було розроблено і апробовано методику формування пізнавальної активності у слабозорих дошкільників.

Комплексна методика формування пізнавальної активності слабозорих дошкільників складається з трьох блоків: I блок – безпосередня *розвивально-корекційна* робота психолога з слабозорими дошкільниками спрямована на підвищення рівня пізнавальної активності; II блок – *навчально-просвітницька* робота психолога з педагогами спрямована на підвищення рівня обізнаності з теми: «Пізнавальна активність у слабозорих дошкільників»; III блок – *консультативно-просвітницька* робота психолога з батьками, спрямована супровід батьків у роботі з підвищення у їх дітей пізнавальної активності.

Основна розвивально-корекційна частина комплексної системи методики (I блок) спрямована на формування пізнавальної активності шляхом безпосереднього впливу на внутрішні передумови її формування засобами комплексної навчально-розвивальної та розвивально-корекційної групової роботи зі слабозорими дошкільниками.

Опосередкована супроводжувальна частина комплексної системи методики (II-III блоки) спрямована на формування пізнавальної активності слабозорих дошкільників через роботу психолога з педагогами та батьками.

Перший блок комплексної методики спрямований на формування пізнавальної активності слабозорих дошкільників через:

1) в емоційному компоненті: забезпечення позитивного емоційного відношення до вирішення завдань, забезпечення позитивного емоційного відношення до змістової сторони діяльності; забезпечення динаміки емоційного стану;

2) у вольовому компоненті: створення ситуації досягнення поставленої мети, супровід у подоланні зовнішніх і внутрішніх перешкод у досягненні мети;

3) в мотиваційному компоненті: стимулювання до самостійного пошуку рішень завдань; забезпечення виконання завдання та отримання результату;

4) в змістовно-операційному: опосередкований вплив на швидкість і якість виконання завдань, підтримку у разі труднощів при виконанні завдань.

Методологічною основою занять є концепція інтегральної соціальної сутності людини і теорія соціалізації. Згідно концепції інтегральної соціальної сутності людини індивід включений в соціальну діяльність від початку свого існування, так як має внутрішні передумови для цього.

Людська соціальність як основна властивість може і повинна розвиватися у вільному від примусу діалозі з оточуючими. Першою і визначальною формою соціалізації виступає ідентифікація. Ідентифікація є основою двох інших форм соціалізації – *індивідуалізації* і *персоналізації*.

Сутність *індивідуалізації* полягає в способах прояву і набуття індивідом його соціальної неповторності, що приводить до виникнення індивідуального стилю діяльності. *Персоналізація* виражає здатність людини користуватися різноманіттям створеного ним самим світу речей для саморозвитку і утвердження своєї самобутності.

Дитина має не просто пристосовуватися до ситуації і пасивно реагувати на систему впливу, а на основі потреб, сформованих якостей, засвоєного досвіду має переламати вплив зовнішнього середовища і усвідомлено зайняти власну активну позицію.

На заняттях передбачено створення умов для переживання слабозорою дитиною спільності з іншими, радості від процесу спілкування, прояву пізнавальної активності; прагнення до переживання власної індивідуальності, її неповторності, унікальності; допомагаємо в придбанні позитивного досвіду самопізнання і самовираження.

Це є основою для переходу дитини на наступний рівень – персоналізації, який характеризується індивідуальним вибором поведінки, формуванням ціннісних орієнтацій. Через соціально орієнтовану діяльність потрібно направити дитину на інший суб'єкт соціального життя, розвинути сприйнятливості, емпатію.

Особливість занять в тому, що вони спрямовані не лише на формування пізнавальної активності, а й на розвиток соціально-перцептивних здібностей і реалізацію факторів розвитку (модально-специфічних, довільної регуляції, енергетичного забезпечення). Матеріал занять включає перехід від первинної перцепції, заснованої на сприйнятті сигналів першої сигнальної системи, до соціальної перцепції, необхідної слабозорим дітям дошкільного віку.

У комплексній методиці враховані вікові особливості психіки слабозорих дітей дошкільного віку: образне мислення, переважання емоційного компонента в досвіді, провідний вид діяльності – сюжетно-рольова гра та фізіологічні особливості дітей даної категорії (діагнози лікаря).

Методика носить розвиваючий (оптимізація умов та стимулювання розвитку соціальної впевненості слабозорої дитини) і профілактичний характер (попередження соціально пасивної, невпевненої поведінки і пов'язаних з цим психоемоційних проблем). Система роботи з слабозорими дошкільниками по формуванню пізнавальної активності включає 15 занять,

що проводяться один раз на тиждень, тривалість 20-30 хвилин. *Метою* даного комплексу занять є: *навчання* слабозорої дитини пізнавати світ, *підвищення рівня* пізнавальної активності, зацікавленості в новому і невідомому; *формування* здатності до прогнозування, пошукової активності; *розширення* знань про навколишній світ; *сприяння* мотивації до навчання.

Специфічною особливістю даного комплексу занять є те, що його можуть використовувати як психологи так і педагоги та дефектологи, оскільки вони розроблені відповідно до Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у світі» та Базового компоненту дошкільної освіти.

Другий блок комплексної методики спрямований на формування пізнавальної активності слабозорих дошкільників через безпосередню роботу психолога з вихователями, які працюють з слабозорими дітьми.

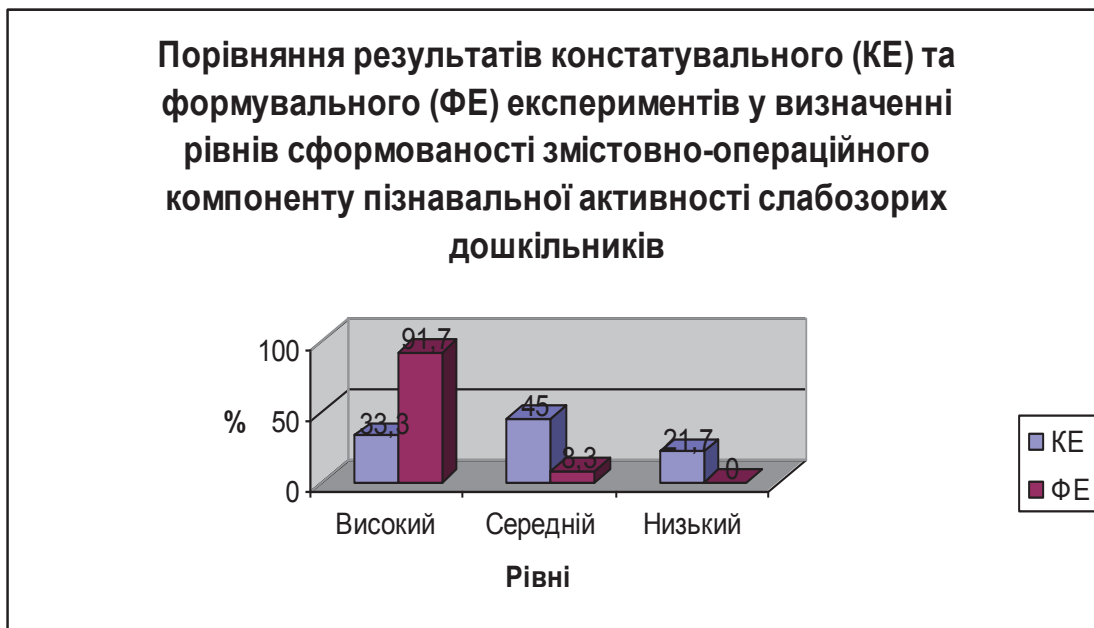
Другий блок складається з трьох занять, які проводяться один раз на тиждень з вихователями. Тривалість занять 50-60 хвилин.

Метою даного блоку методики є: підвищення рівня психологічної компетентності вихователів з питань особливостей розвитку та формування пізнавальної активності у слабозорих дошкільників; заохочення їх до вивчення пізнавальної активності у групі дітей з якою вони працюють як в теоретичному так і в практичному аспектах; допомога кожному вихователю в опануванні методів психологічного супроводу у формуванні пізнавальної активності на заняттях.

Третій блок занять з батьками є необхідною умовою забезпечення формування пізнавальної активності у слабозорих дошкільників. Сім'я слабозорої дитини є її першим соціалізуючим інститутом, а батьки – привілейованими партнерами стосовно визначення особливих освітніх потреб їхніх дітей, хоча й самі потребують різнобічної підтримки. Задля цього їх потрібно навчити розуміти внутрішній стан своїх дітей та бути готовими оцінити свої потреби в наданні освітніх та соціальних послуг. Тому, основна *мета* даного блоку є залучення батьків до активної участі у процесі формування пізнавальної активності слабозорих дітей як в

дошкільному закладі так і за його межами. Даний блок складається з трьох занять, які проводяться один раз на тиждень з батьками. Тривалість занять 50-60 хвилин.

У формуючому експерименті взяли участь 12 слабозорих дошкільників віком 5-7 років з такими порушеннями зору: гіпертетропія, косоокість, астигматизм, міопія, амбліопія. Гострота зору (без корекції зору) становить від 0,15 до 1 діоптрій, а в разі корекції зору з допомогою окуляр – від 0,4 до 1 діоптрій. Результати впливу методики було простежено шляхом порівняння експериментальних даних констатувального та формувального етапів дослідження по кожному компоненту пізнавальної активності (змістовно-операційного, емоційно-мотиваційного, діяльнісно-процесуального), які подано в діаграмах (Рис. 1–3) та перевірено на достовірність за допомогою обрахунку χ^2 -критерію («хі-квадрат критерію»), яку виявлено в межах $p \leq 0,01 - 0,001$.

Рис. 1

Аналіз порівняння результатів констатувального та формувального експерименту дає змогу не лише простежити кількісні зміни у процесі формування змістовно-операційного компоненту пізнавальної активності

слабозорих дошкільників, а й визначити загальні закономірності виконання завдань комплексної методики діагностики пізнавальної активності після проведення формувального експерименту.

По-перше, виконуючи завдання діагностичної методики, спрямованих на визначення: сформованості інтелектуальних умінь, рівня уваги, загальної обізнаності, готовність до застосування знань, умінь і навичок (вербальний та невербальний компонент), діти швидше виконували завдання, їм не потрібно було обдумувати по декілька разів правильність виконання, відповідь вибиралася відразу і була чітко сформульованою.

По-друге, діти були більш впевненими у своїх знаннях та вміло ними оперували, не чекаючи підтримки від дорослого.

По-третє, позитивні емоційні реакції під час виконання завдань свідчили про зацікавленість дітей у результаті своєї роботи і вони старалися виконати якомога більше завдань.

Порівняння результатів констатувального та формувального експериментів у визначенні рівнів сформованості емоційно-мотиваційного компонентів пізнавальної активності слабозорих дошкільників дає можливість констатувати той факт, що за рахунок зменшення низького (на 6,2%) та середнього рівня (на 20,9%) зріс високий рівень (на 21,1%) (Рис. 2).

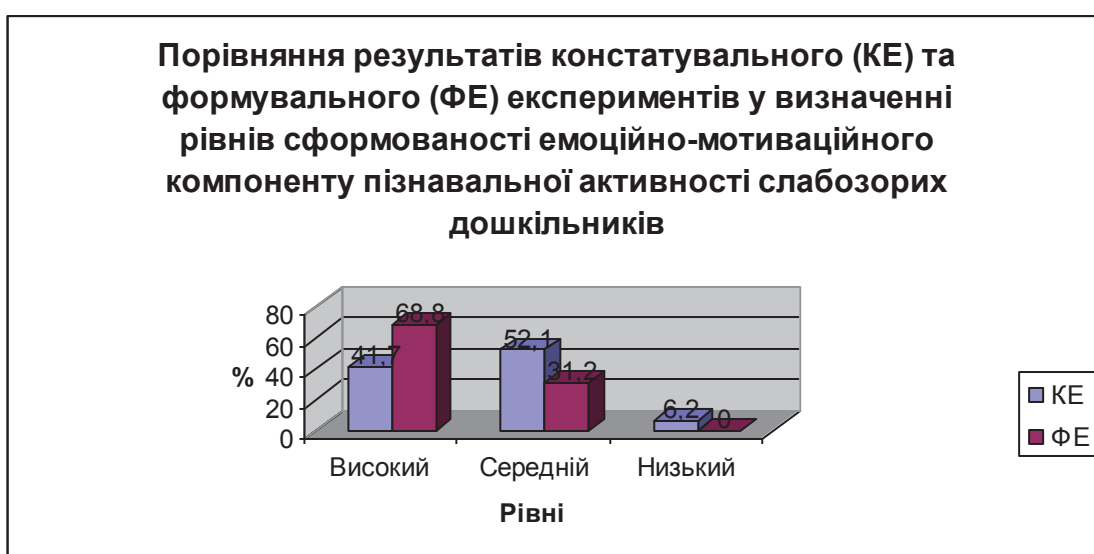
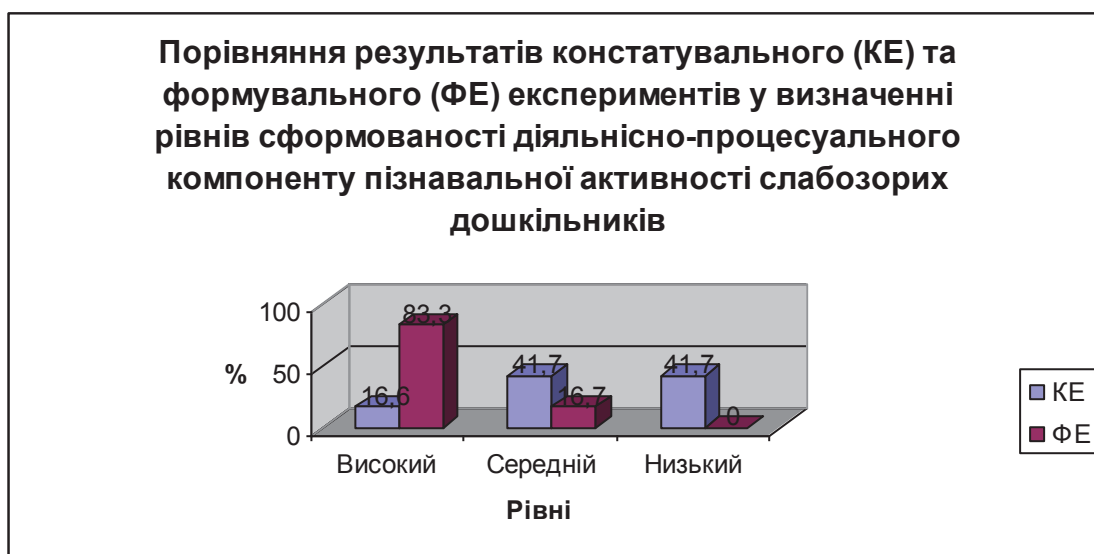

Рис.2

Основними закономірностями виконання завдань діагностичної методики, спрямованих на визначення: мотиву пізнавальної діяльності, спектру мотиву навчання, пізнавального інтересу після формуючого експерименту є: *по-перше*, виділення самими дітьми цікавих моментів у завданнях, тобто діти давали оцінку, що їм цікаво виконувати і чому. *По-друге*, діти жодного разу не вживали вирази: «Я не знаю!», «Я не вмію!». Навіть, коли були помітні сумніви щодо правильності відповіді вони все-одно її озвучували. *По третє*, діти могли розповісти більше інформації про себе, свої інтереси, мрії, бажання.

Порівняння результатів констатувального та формуючого експериментів у визначенні рівнів сформованості діяльнісно-процесуального компоненту пізнавальної активності слабозорих дошкільників (Рис. 3) показало: збільшення високого рівня на 66,7% за рахунок зменшення середнього на 25% та низького на 41,7%.

Рис. 3

При виконанні завдань діагностичної методики спрямованих на визначення: рівня зацікавленості в новому і невідомому, здатності до прогнозування, пізнавальної допитливості, пошукової активності після проведеного формуючого експерименту виявлені наступні закономірності: *по-перше*, хоча зміст методики вже був знайомий дітям вони з цікавістю його виконували, оцінюючи свою відповідь як правильну або можливо правильно.

По-друге, діти відповідаючи на запитання методики, самі ставили запитання до дорослого, не боялися, навіть, коли питання не стосувалося завдання.

По-третє, у дітей спостерігалася тенденція до здивування (подиву), що є важливим аспектом у формуванні пізнавальної активності і що не проявлялося у констатувальному експерименті. Діти дивувалися, коли знаходили нові варіанти виконання завдання, коли отримували результат своєї діяльності, при знаходженні відповіді на важке запитання.

Загальні зміни рівнів сформованості змістовно-операційного, емоційно-мотиваційного, діяльнісно-процесуального компонентів пізнавальної активності констатувального (КЕ) та формувального (ФЕ) експериментів подано у діаграмі (Рис. 4)

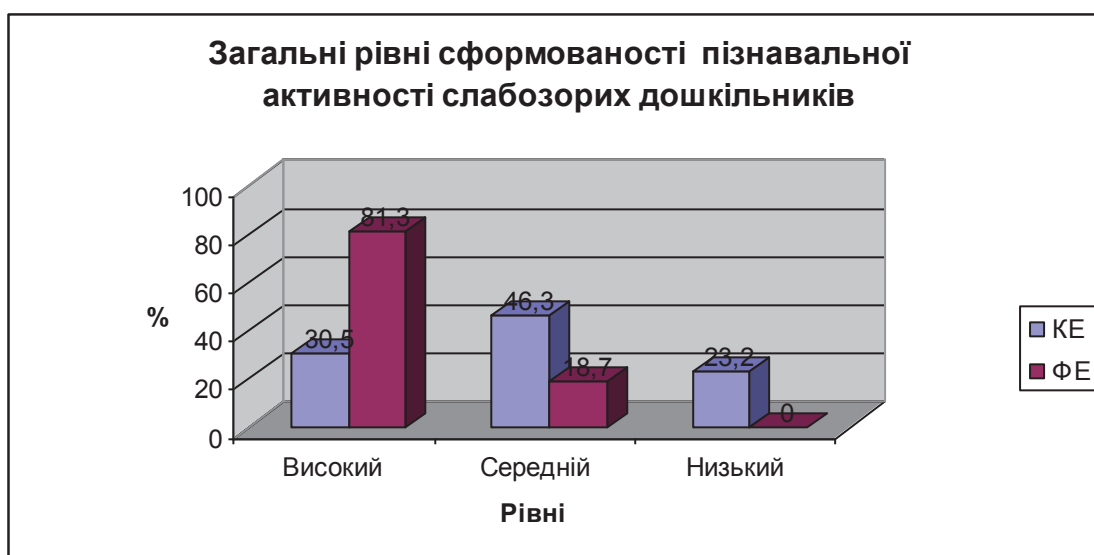

Рис. 4

Таким чином, результати застосування запропонованої нами методики формування показали наявність позитивних змін у формуванні компонентів пізнавальної активності слабозорих дошкільників. Комплексний підхід до формування пізнавальної активності через систему роботи психолога з слабозорими дошкільниками, вихователями які працюють з цими дітьми та батьками дав можливість досягти значимих результатів та є ефективним.

Література:

1. Жохов В.П. Реабілітація дітей, хворих на косоокість та амбліопію / В.П. Жохов – М., 1989.
2. Литвак А.Г. Психология слепых и слабовидящих: Учебное пособие для студентов высших педагогических заведений/ А.Г. Литвак – СПб., 2006.
3. Покутнева С.А. Развитие учебных возможностей слепых и слабовидящих дошкольников/ С.А. Покутнева – К.: Институт математики НАН Украины, 1996.
4. Рок И. Введение в зрительное восприятие/ И. Рок – М.: Педагогика. 1980. – Кн.1.
5. Єрмаков В.П., Якунін Г.А. Розвиток, навчання і виховання дітей з порушеннями зору /В.П.Єрмаков, Г.А. Якунін – М., 1990.

УДК: 376.1-056. 36-053.4:37.016:796.012.424

*Рецензент: М.О. Супрун,
доктор педагогічних наук, професор*

КОРЕКЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ РОЗВИТКУ ДРІБНОЇ МОТОРИКИ ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ СИНДРОМОМ ДАУНА

Крупей Р.Я.

В статті висвітлюється проблема розробки та впровадження у корекційно-виховний процес спеціальних дошкільних закладів освіти різноманітних корекційних технологій, що забезпечують позитивну динаміку розвитку дрібної моторики у дітей із синдромом Дауна. Матеріал розкриває історико-педагогічний і сучасний аспекти розвитку зазначеного питання.

Ключові слова: діти із синдромом Дауна, дошкільний вік, дрібна моторика, корекційні технології.

Коррекционные технологии в сфере развития мелкой моторики дошкольников с синдромом Дауна

В статье освещается проблема разработки и внедрения укоррекционно-воспитательный процесс специальных дошкольных учреждений образования разнообразных коррекционных технологий, которые обеспечивают положительную динамику развития мелкой моторики у детей с синдромом Дауна. Материал раскрывает историко-педагогический и современный аспекты развития данного вопроса.

Ключевые слова: дети с синдромом Дауна, дошкольный возраст, мелкая моторика, коррекционные технологии.

The technology of fine motor skills development in preschoolers with Down syndrome

The article highlights the problem of development of various correction technologies that provide positive development of fine motor skills in children with Down syndrome and implementation of that technologies to the correctional and educational process of preschool special education establishments. The material reveals the historical and contemporary pedagogical aspects of this issue.

Keywords: children with Down syndrome, preschool age, fine motor skills, correction technologies.

Вдосконалення існуючих і створення нових ефективних засобів й методів впливу на резервні можливості організму дитини є актуальною проблемою для теорії та практики олігофренопедагогіки.

Мета статті – висвітлення і наведення рекомендацій використання традиційних та нетрадиційних (артпедагогічних) технологій та їх